

УДК 172

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.41.5>

МОРАЛЬНИЙ ВИМІР ЛЮДСЬКОЇ ТРАНСЦЕНДЕНТНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКІЙ СПАДЩИНІ КАРОЛЯ ВОЙТИЛИ

Марія Довгань

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії культури
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Переоцінка цінностей та норм, як характерна особливість новітнього часу, впливає на вирішення основних антропологічних проблем. У людини Кароль Войтила вбачає причину неналежного з моральної точки зору стану сучасного суспільства, окреслює його як передсмертний. Оцінюючи стан сучасної культури, яку розглядає як “вираз людини”, він наголошує на неправильній реалізації свободи. Обумовлює її невиконанням моральних норм, кризою гуманізму. Матеріалізм, гедонізм, егоїзм, скептицизм та байдужість відносить до основних негативних рис сучасної людини, із ними пов’язує “культурне зубожіння” та “занепад людства”.

Праця, як умова самореалізації людини становить для нас головний інтерес досліджень у сфері економіки. Зауважимо, що мислитель її аналізує через морально-етичні критерії. Вивчаючи вплив економіки на культуру, Кароль Войтила стверджує, що економічні чинники не повинні домінувати над загальнолюдськими моральними цінностями, адже їх природі не властиве підкорення людини. Зважаючи на основні проблеми людини у сучасному світі, зокрема ті, що стосуються її місця в економічних системах, Кароль Войтила зауважує, що моральність сучасної людини може стати жертвою нігілістичного гедонізму, споживацтва та “ерозії почуття цінності”.

Аналіз Каролем Войтилою науково-технічного розвитку виявляє необхідність переоцінки трансформацій. Вони зумовлені передусім релятивізмом моральних цінностей, використанням людини як засобу, а не мети при реалізації її наукового потенціалу. Застосування результатів науково-технічного розвитку всупереч моральним вимогам веде до дегуманізації, “деградації людства”. Матеріалізм, що часто є визначальним у розвитку науки та використанні її результатів стає домінуючим у суспільному бутті людини. На думку ж Кароля Войтили, він повинен підпорядковуватись духовному началу, в протилежному випадку людина не зможе реалізуватись.

Ключові слова: антропологія, культура, людина, мораль, релігія, свобода, цінності.

Моральна проблематика є одним з ключових моментів філософсько-богословської спадщини Кароля Войтили. Моральні та релігійні норми вивчаються передусім етикою, богослів’ям, релігієзнавством, але також вони ґрунтовно аналізуються в адекватній антропології Кароля Войтили. Зважаючи на синтетичний характер філософської антропології, при вивченні людини слід керуватись її цілісним баченням, а тому використовувати не лише структуру філософського знання, а й результати розвитку сучасного знання загалом (зауважимо, що філософія все частіше включає у поле своїх досліджень проблеми як гуманітарних, так і точних наук). Тому адекватна антропологія Кароля Войтили, в якій поєднуються результати досліджень антропологічної тематики різними науками є прикладом ґрунтовного та системного дослідження моральності у сучасному світі.

Кароль Войтила аналізує моральність через різні аспекти [1; 2; 3; 4], в тому числі – в контексті релігійності [5; 6]. Він звертається до релігійних норм та етики при трактуванні

релігійності, використовуючи поняття “відповідальність”, “любов”, “справедливість”, “милосердя”, “свобода”. Релігійні норми християнства ототожнюються мислителем із загальнолюдськими моральними нормами та розглядаються як спільні в основі з іншими релігіями. У книзі “Пам’ять та ідентичність. Бесіди на межі тисячоліть” [7] Кароль Войтила виводить обмеженість зла із відкуплення, здійсненого Ісусом Христом; призначенням свободи називає служіння у любові; акцентує на потребі моральних вчинків та правильного користування свободою. В енциклопії “Сяйво правди” [8] мислитель аналізує моральність в індивідуальному та суспільному вимірах, наголошує, що моральні норми вписані у серця усіх людей.

Моральне вчення Кароля Войтили розкриває праця “Людина у сфері відповідальності” [9]. Незважаючи на те, що вона не була доведена до кінця як спільна праця із Т. Стичем (T. Styczeń) – професором, священиком Римо-Католицької Церкви, який досліджував персоналістські засади етики та філософії Кароля Войтили, ця робота, створена у 1972 році є вельми важливою для вивчення формування поглядів Кароля Войтили на моральну проблематику. У ній міститься аналіз моральних норм, морального досвіду, утилітаризму, відповідальності, природного права.

Кароль Войтила вбачає в творах Т. Аквінського та М. Шелера різні концепції морального життя. Їх аналізу присвячує працю “Про метафізичну та феноменологічну основу моральної норми. На основі концепції св. Томи Аквінського та Макса Шелера” [10], що входить до збірника “Проблема суб’єкту моральності”. Мислитель стверджує, що концепція М. Шелера ґрунтується на емоційному пережитті моральної цінності. Однак Т. Аквінський ставить акцент на пережитті правди про добро, на реалізації у вчинку добра відповідно до критеріїв розуму.

Моральні аспекти життя людини розкриваються також у працях Кароля Войтили, включених до збірника “Щоб Христос нами послуговувався”. Зокрема, в одній із них – “Етичний буквар” [11] – мислитель аналізує походження моральних норм, підходить до їх трактування, проблемні питання, що стосуються гуманізму. Розглядом моральної проблематики характеризуються також вибрані листи, послання, промови, написані Каролем Войтилою до і під час понтифікату та поміщені у збірці “Познанські тексти” [12]. Їх аналіз дозволяє ствердити, що витривалість, жертвовність та мужність Кароль Войтила називає необхідною складовою життя сучасної людини.

Оскільки моральність стосується виключно людини, через неї Кароль Войтила розглядає становлення особи, в процесі якого важливе значення відіграє відповідальність та діяльність. У спадщині Кароля Войтили праця розглядається як особотворчий чинник. Чим більшою є свідомість цінності та діяльності, тим ґрунтовніше людина переживає самостановлення, а тому їй чіткіше окреслюється власна діяльність і відповідальність в етичному значенні. Через вчинок, а саме – через моральне добро, що міститься у вчинку відбувається, за словами Кароля Войтили, самореалізація. Належний спосіб реалізації свободи веде до дару себе. Вільна воля людини як влада її самостановлення, що закорінена у природі людини свідчить про динамізм як характерну особливість буття людини.

Розгляд вчення Кароля Войтили щодо моральної проблематики в економічній та науково-технічній сферах як детермінант становлення особи сприяє виявленню найважливіших умов для її розвитку. Мислитель досліджує права та свободи людини у сфері економіки, акцентуючи при цьому на моральності. Права людини, пов’язані із працею тісно пов’язані із моральністю, із визначенням місця людини у суспільстві. Мислитель не детермінує вибір людини зовнішніми чинниками – завдяки розуму вона здатна діяти відповідно

до вимог правди. Тому усі наслідки неморальних дій можуть і повинні бути подолані, зважаючи на відповідальність як характерну рису людини.

Важливим з точки зору виявлення залежності між правами, пов'язаними із працею та становленням особи є пояснення Каролем Войтилою наслідків дискримінації жінки у трудовій діяльності. Він стверджує, що суспільство, у якому перед матір'ю постає потреба працювати замість слідувати за покликанням виховувати діє всупереч правам не тільки жінки, а й дитини. Воно перешкоджає належному розвитку, адже головна мета виховного процесу полягає у тому, щоб “людина ставала щораз більш людиною” [13, с. 58] тобто, щоб вона більше “була”, аніж “мала”, щоб завдяки тому, чим володіє, ставала людиною в повному значенні цього слова.

Однією з функцій праці Кароль Войтила називає визначення цінності та смислу життя. Задля подолання негативних рис сучасних економічних систем він пропонує базувати їх розвиток на справедливості та рівності, людину розглядати як суб'єкт, а не об'єкт праці. Пріоритетною повинна бути людська гідність, а не матеріальні речі, тому людство повинно відкинути матеріалізм у всіх його формах. Саме гідність він кладе в основу прав людини. Етичні цінності мають визначати доцільність тих чи інших трансформацій задля досягнення спільного блага, а усе, що людина має, повинно їй служити для того, щоб “більше бути”.

Сучасний стан економіки призводить до одновимірності людини, кризи ідентичності та деградації людських цінностей. Несправедливі економічні системи негативно впливають на людину, а політичні та ідеологічні напрямки – на душу народів [14, с. 41]. Панування речей над людьми, яким Кароль Войтила характеризує “антигуманність капіталізму” досі існує у розвинених суспільствах. Мислитель наголошує на гідності кожної людини, оскільки визнання особи вищою цінністю – це не лише існування у державі законів і норм, які б гарантували людині гідне життя в соціально-економічній сфері, а й задоволення національно-культурних, духовних потреб особистості.

Людина – найвище творіння Бога. Християнське трактування людини як співтворця, що присутнє у філософсько-богословських працях Кароля Войтили, пояснює мету кожної діяльності – перетворення світу відповідно до Божого закону. Через нього виявляється не лише можливість розвитку особи, але і її відмінність від інших буттів. Панування людини, а тому можливість перетворення світу Кароль Войтила виводить із притаманного їй розуму. Суттєвою проблемою сучасної людини, яку слід виділити є її намагання стати на місце Бога – людина діє відповідно до користі, що виходить за межі її потреб. Таку людину він називає тираном, оскільки вона діє всупереч власній сутності, закладеному у серці моральному закону.

Оскільки у совісті поєднується правда та обов'язок, це є достатньою підставою уникнення її підпорядкування егоїстичним бажанням. Кароль Войтила наголошує на потребах слідування людиною природному закону та здійснення свого покликання, наголошує на важливості відповідальності та солідарності, а людину пропонує “міряти мірою серця”. У такому випадку консолідація світової спільноти здатна швидкими темпами відповісти на основні потреби людини, обумовлені певним соціокультурним середовищем.

Аналіз науково-технічних трансформацій важливий з огляду на їх зростаючий вплив у суспільстві. Визначення їх негативних аспектів необхідне для віднайдення основних критеріїв застосування результатів науково-технічного розвитку. Розвиток науки, оскільки покликаний служити людині, розглядається у філософсько-богословській спадщині Кароля Войтили як позитивний чинник суспільних трансформацій, оскільки здатний забезпечити її належне існування. Однак він повинен ґрунтуватись на моральних

засадах, як і спосіб застосування його результатів. Цим Кароль Войтила підніс роль, зокрема, медичної деонтології.

Із сучасними трансформаціями науково-технічної сфери Кароль Войтила пов'язує самознищення людини, кризою раціональності обумовлює появу нігілізму. Тому існує потреба перегляду завдань та способів застосування здобутків технічного розвитку людства.

Небезпеку для людини мислитель вбачає у відмежуванні науки від моральних норм. Тому удосконалення знання при відсутності моральної культури вважає недостатнім для правдивого розвитку суспільства. Мислитель акцентує на покликанні людини до моральної величі [15, с. 183] та здійснення науки “у людини і для людини” [16, с. 207]. Саме від людських якостей, як наголошує А. Печчеї (Aurelio Peccei, 1908-1984), залежить доля людства. “Наука та технологія є прекрасним продуктом людської творчості... що відкриває незвичайні можливості” [17, с. 104], однак через “невідповідне застосування” результатів наукової діяльності виникає “небезпека радикальної дегуманізації” [18, с. 97].

Технічний прогрес, який сьогодні часто розглядається як мета культури, спонукає Кароля Войтилу зауважити неспівмірність поступу науки та покращення умов життя сучасної людини. Науково-технічний розвиток, як одна з домінантних ділянок, що впливає на суспільні трансформації виявляє підпорядкованість людини результатам власної діяльності. Це суперечить її природі, оскільки, за словами Кароля Войтили, людина – мета усього створеного.

Вплив науково-технічного розвитку на життя людини особливо яскраво проявляється через поширення інформації. Ще у 1981 році Кароль Войтила вбачав у поступі мас-медіа великий потенціал для комунікації, порозуміння та миру між народами. Однак спосіб використання технічних засобів передачі інформації, на думку Кароля Войтили, не відповідає їх меті, оскільки вони здебільшого поширюють псевдоцінності та хибне розуміння людини. Відповіддю на негативні зміни у системі цінностей сучасної людини повинні стати трансформації у способі використання мас-медіа. Однак він наголошує, що засоби масової інформації незначною мірою висвітлюють “позитивні знаки” історії людства, що усталює неморальність як прийнятне явище. Мас-медіа повинні поширювати “цивілізацію любові”, без якої “екзистенція осіб і суспільства втрачає свій людський сенс” [19, р. 27].

Розуміння мети науково-технічного розвитку як покращення умов життя людини повинно супроводжуватись належною повагою до її гідності, основних прав. Розвиток науки повинен слугувати осягненню правди про людину та сприяти її становленню. Тому Кароль Войтила говорить про тріаду “наука-техніка-мораль”, на основі якої слід розвивати усі сфери суспільного життя, а правдою обмежує свободу розвитку науки. Моральний закон, взятий за основу розвитку науки сприяв би належним трансформаціям суспільства, становленню особи.

Список використаної літератури

1. Jan Paweł II : encyklopedia nauczania moralnego / red. J. Nagórny, K. Jeżyny. Radom : Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2005. 636 s.
2. Wojtyła K. Ethics and Moral Theology. *Person and community : selected essays*. New York : Peter Lang, 1993. P. 101-106.
3. Wojtyła K. The Human Person and Natural Law. *Person and community : selected essays*. New York : Peter Lang, 1993. P. 181-185.
4. Wojtyła K. The Problem of the Theory of Morality. *Person and community : selected essays*. New York : Peter Lang, 1993. P. 129-161.

5. Jan Paweł II. Posynodalna adhortacja apostolska “Pastores Gregis” o biskupie słudze ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata. URL: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_20031016_pastores-gregis_pl.html (дата звернення: 15.03.2022).
6. Jan Paweł II. Posynodalna adhortacja apostolska Christifideles Laici o powołaniu i misji świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II. URL: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_30121988_christifideles-laici_pl.html (дата звернення: 15.03.2022).
7. Jan Paweł II. Pamięć i tożsamość : rozmowy na przełomie tysiącleci. Kraków : “Znak”, 2005. 173 s.
8. Ioannes Paulus PP. Veritatis Splendor. Do wszystkich biskupów Kościoła katolickiego o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła. 1993.08.06. URL: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor_pl.html (дата звернення: 15.03.2022).
9. Wojtyła K. Człowiek w polu odpowiedzialności. Rzym : Instytut Jana Pawła II KUL ; Lublin : Ośrodek Dokumentacji Pontyfikatu Fundacji Jana Pawła II, 1991. 89 s.
10. Wojtyła K. O metafizycznej i fenomenologicznej podstawie normy moralnej. Na podstawie koncepcji św. Tomasza z Akwinu i Maxa Shelera. *Zagadnienie podmiotu moralności*. Lublin : TNKUL, 2001. S.231-252.
11. Wojtyła K. Elementarz etyczny. *Aby Chrystus się nami posługiwał*. Kraków : Wydawnictwo Znak, 1979. S. 129-184.
12. Jan Paweł II. Teksty poznańskie / red. M. Jędraszewski. Poznań : Księgarnia Św. Wojciecha, 1997. 298 s.
13. Jan Paweł II. W imię przyszłości kultury. Do przedstawicieli UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980. *Wiara i kultura : dokumenty, przemówienia, homilie*. Rzym ; Lublin : Red. Wydaw. KUL, 1988. S. 51-68.
14. Jan Paweł II. Umiłowanie prawdy źródłem poszukiwania. Do świata uniwersyteckiego, Kinshasa, 4 maja 1980. *Wiara i kultura : dokumenty, przemówienia, homilie*. Rzym ; Lublin : Red. Wydaw. KUL, 1988. S. 36-43.
15. Jan Paweł II. Wolność, współdziałanie, uniwersalność, służba człowiekowi – warunkami prawdziwego rozwoju kultury. Do naukowców i przedstawicieli świata uniwersyteckiego, Madryt, 3 listopada 1982. *Wiara i kultura : dokumenty, przemówienia, homilie*. Rzym ; Lublin : Red. Wydaw. KUL, 1988. S. 175-184.
16. Jan Paweł II. Nauka i sztuka drogami prowadzącymi do tajemnicy Boga. Do przedstawicieli świata nauki i sztuki, Wiedeń, 12 września 1983. *Wiara i kultura : dokumenty, przemówienia, homilie*. Rzym ; Lublin : Red. Wydaw. KUL, 1988. S. 205-211.
17. Jan Paweł II. Odpowiedzialność nauki i technologii. Do naukowców i przedstawicieli Uniwersytetu Narodów Zjednoczonych, Hiroszima, 25 lutego 1981. *Wiara i kultura : dokumenty, przemówienia, homilie*. Rzym ; Lublin : Red. Wydaw. KUL, 1988. S. 102-111.
18. Jan Paweł II. W poszukiwaniu prawdy korzystny jest dialog między nauką a teologią. Do laureatów Nobla, Rzym, 22 grudnia 1980. *Wiara i kultura : dokumenty, przemówienia, homilie*. Rzym ; Lublin : Red. Wydaw. KUL, 1988. S. 96-101.
19. Ioannes Paulus PP. Evangelium Vitae Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnice, do katolików świeckich oraz do wszystkich ludzi dobrej woli o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego. 1995.03.25. URL: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae_pl.html (дата звернення: 15.03.2022).

MORAL DIMENSION OF HUMAN TRANSCENDENCE IN KAROL WOJTYLA'S PHILOSOPHICAL AND THEOLOGICAL HERITAGE

Mariia Dovhan

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Theory and History of Culture
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

Being a characteristic feature of modern times, the reassessment of values and norms affects the resolution of major anthropological issues. In a human being, Karol Wojtyła sees the cause of the morally improper state of modern society and describes it as pre-mortal. Assessing the state of modern culture, which he sees as “human expression”, he emphasizes the erroneous implementation of freedom, which is caused by non-compliance with moral norms and the crisis of humanism. Materialism, hedonism, selfishness, skepticism and indifference are among the main negative traits of a modern human being. They are associated with “cultural impoverishment” and “human decline”.

Work as a condition of human self-realization is of main interest in research in the field of economics. It is worth noting that the thinker analyzes it through moral and ethical criteria. Studying the influence of economics on culture, Karol Wojtyła argues that economic factors should not dominate universal moral values, because their nature does not include the subjugation of a human being. Considering the main issues related to a human being in the modern world, in particular those concerning their place in economic systems, Karol Wojtyła notes that the morality of a modern human being can fall victim to nihilistic hedonism, consumption and “erosion of values”.

Karol Wojtyła's analysis of scientific and technological development reveals the need to re-evaluate transformations. Primarily, they are due to the relativism of moral values, the use of a human being as a means rather than a goal in the realization of scientific potential. The application of the results of scientific and technological development contrary to moral requirements leads to dehumanization and “degradation of humankind”. Materialism, which is often decisive in the development of science and the use of its results, becomes dominant in human social life. According to Karol Wojtyła, he must obey the spiritual principle, otherwise a human being will not be able to be realized.

Key words: anthropology, culture, human being, morality, religion, freedom, values.